

DOI 10.31558/2307-2318.2019.1.5

УДК 657

Дутова Н. В., к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку, аналізу і аудиту, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Лесик Є. С., здобувач вищої освіти спеціальності «Облік і оподаткування», Донецький національний університет імені Василя Стуса

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ НА БАЗІ ДОСВІДУ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

У статті розглянуто особливості сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні та перспективи його розвитку. Виокремлено спільні та відмінні ознаки сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні та в європейських країнах. Визначено ряд проблем щодо стягнення податку на доходи фізичних осіб та сформульовано рекомендації з удосконалення механізму оподаткування доходів громадян в Україні.

Ключові слова: податок на доходи фізичних осіб, елементи оподаткування, ставки оподаткування, Податковий кодекс України, європейські країни, бюджет.

Дутова Н.В., Лесик Е.С.

НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ ДОХОДОВ ФИЗИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НА БАЗЕ ОПЫТА ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

В статье рассмотрены особенности уплаты налога на доходы физических лиц в Украине и перспективы его развития. Выделены общие и отличительные признаки уплаты налога на доходы физических лиц в Украине и в европейских странах. Определен ряд проблем по взысканию налога на доходы физических лиц и сформулированы рекомендации по совершенствованию механизма налогообложения доходов граждан в Украине.

Ключевые слова: налог на доходы физических лиц, элементы налогообложения, ставки налогообложения, Налоговый кодекс Украины, европейские страны, бюджет.

Dutova N., Lesik E.

TAXATION OF INCOME OF PHYSICAL PERSONS IN UKRAINE: PROBLEMS AND IMPROVEMENT AT THE EXTERNAL COUNTRY EXPERIENCE BASE

The article deals with the peculiarities of the payment of personal income tax in Ukraine and the prospects for its development. The common and distinctive features of the personal income tax payment in Ukraine and in European countries are singled out. A number of problems concerning collection of personal income tax are identified and recommendations on improving the mechanism of taxation of incomes of citizens in Ukraine are formulated.

Key words: tax on personal incomes, elements of taxation, tax rates, tax code of Ukraine, European countries, budget.

Постановка проблеми. Система оподаткування відіграє ключову роль в забезпеченні економічного розвитку будь-якої країни. Вона позначається на підтриманні громадського правопорядку країни, забезпеченні сприятливих умов розвитку духовно-культурного життя населення, оборони країни, вирішенні різноманітних соціальних проблем тощо. У податковій системі України податок на доходи фізичних осіб (ПДФО)

є одним із основних податків, який формує доходи бюджету та перерозподіляє фінансові ресурси між державою та населенням, а група платників податку на доходи фізичних осіб є найбільш чисельною.

В умовах нестабільної економічної ситуації в країні, високого рівня тінізації, ухилення від сплати податків, значного розшарування доходів населення назріла нагальна потреба модернізації фінансової та податкової політики держави. У зв'язку з обраним курсом України щодо інтеграції до Європейського союзу (ЄС) та створення соціально орієнтованої ринкової економіки гостро постає питання пошуку шляхів удосконалення власної системи оподаткування доходів фізичних осіб із урахуванням світових здобутків у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оподаткування доходів фізичних осіб присвячені праці багатьох українських вчених, зокрема О. І. Коблянської, Т. Д. Даценко, П. А. Лайко, М. Г. Перерви та ін. Науковці вивчають позитивні та негативні зміни у законодавстві про податок з доходів фізичних осіб, доцільність та ефективність його запровадження.

Побудові структурної системи податків, формуванню фіскальної політики та впливу податкової ланки на загальний економічний розвиток країни присвячені наукові доробки В. П. Андрущенко, О. Д. Василик, В. П. Вишневського, Т. І. Єфименко, Ю. Б. Іванова, А. М. Соколовської та ін. Особливості податкових систем країн-членів Європейського Союзу, а також їх побудова та розвиток, досліджувалися у працях Г. М. Білецької, В. А. Валігури, О. Ю. Гусака, В. М. Мельника, М. С. Онуфрик.

Сучасні тенденції розвитку міжнародного оподаткування в умовах глобалізації світової економіки розкриті в роботах І. І. Легкоступ, Н. С. Танклевської, Ю. О. Швеця.

Виділення невирішених питань. Незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї тематики, питання реформування податкової системи України з урахуванням сучасних викликів потребує подальших досліджень та впровадження досвіду провідних країн світу. Предметом численних дискусій науковців є визначення механізму оподаткування доходів громадян (прогресивний чи пропорційний); ставок, що мають при цьому застосовуватися (прогресивні, пропорційні, єдина), розміру неоподаткованого мінімуму; бази оподаткування, пільг тощо. В умовах глобалізації розвиток економіки України має бути направлений на формування ефективної соціально справедливої системи оподаткування доходів фізичних осіб.

Метою статті є визначення особливостей оподаткування доходів фізичних осіб в Україні, аналіз світового досвіду в оподаткуванні доходів громадян, визначення їх переваг та недоліків, оцінка можливості використання та впровадження досвіду податкових реформ ЄС в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих бюджетоутворюючих податків є податок на доходи фізичних осіб – інструмент прямого оподаткування у податковій системі України.

В Україні систему оподаткування громадян ввели з ухваленням Закону Української РСР «Про прибутковий податок з громадян Української РСР, іноземних громадян та осіб без громадянства». З 26 грудня 1992 року і до 1 січня 2004 року оподаткування регулювалося Декретом КМУ «Про прибутковий податок з громадян». Причинами частого змінювання ставок податку стали розвиток ринкових відносин, зміни форм отримання доходів та ін. Доходи, отримані за основним місцем роботи, оподатковувалися за прогресивною шкалою, а за неосновним – за ставкою 20%. Наприкінці року йшов перерахунок податку з урахуванням всіх видів доходів та пільг.

Основними нововведеннями Закону України «Про податок з доходів фізичних осіб» 2004 року стали відмова від прогресивної шкали оподаткування та встановлення єдиної ставки 15% (з 1 січня 2004 р. до 31 грудня 2006 р. діяла ставка 13%), надання податкових соціальних пільг, розширення бази оподаткування. У грудні 2010 року Верховна Рада України ухвалила чинний Податковий кодекс України, розділ IV якого присвячений ПДФО.

Відповідно до ст. 9 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) ПДФО належить до загальнодержавних податків [1] та є суттєвим джерелом формування доходів державного і місцевих бюджетів. Крім того, цей податок виконує не тільки важливу фіскальну, а й розподільчу функцію.

Так, у 2018 році до зведеного бюджету України надійшло 211,2 млрд грн ПДФО, що становить 17,9% загального обсягу зведеного бюджету. Проти 2017 року надходження ПДФО зросло майже на чверть (на 23,8% – на 40,6 млрд грн). Із загального обсягу ПДФО більше половини (65,4% – 138,2 млрд грн) надійшло до місцевого бюджету та 73,0 млрд грн – до державного бюджету [2], (рис. 1).

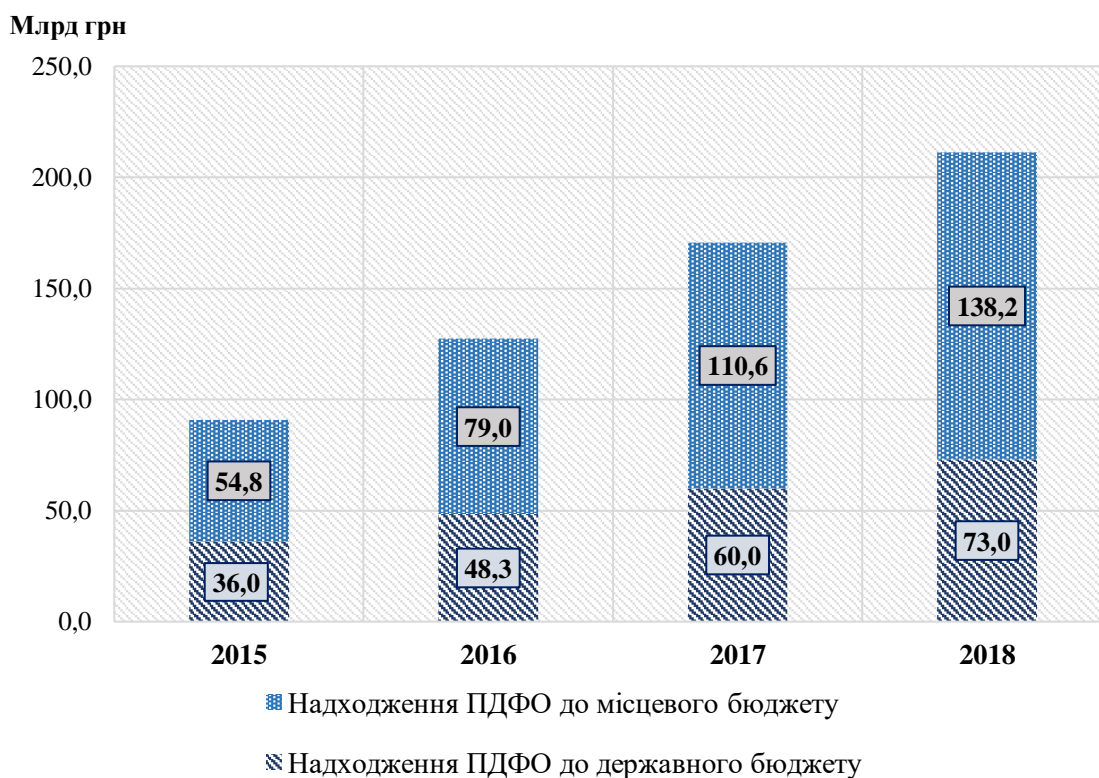

Рисунок 1 - Динаміка надходження ПДФО до державного та місцевого бюджетів, млрд грн

На важливість ПДФО, як одного із суттєвих джерел наповнення бюджетів різних рівнів, вказує той факт, що з кожним роком зростає обсяг цього податку та його частка у зведеному бюджеті України (рис. 2).

Кожна країна формує індивідуальну систему оподаткування доходів населення з визначеними законодавством об'єктом, базою оподаткування, системою податкових пільг і ставок. Однак, різне ставлення до платників податків на доходи фізичних осіб в Україні та в іноземних державах, що знаходить своє відображення у фіскальній політиці держави.

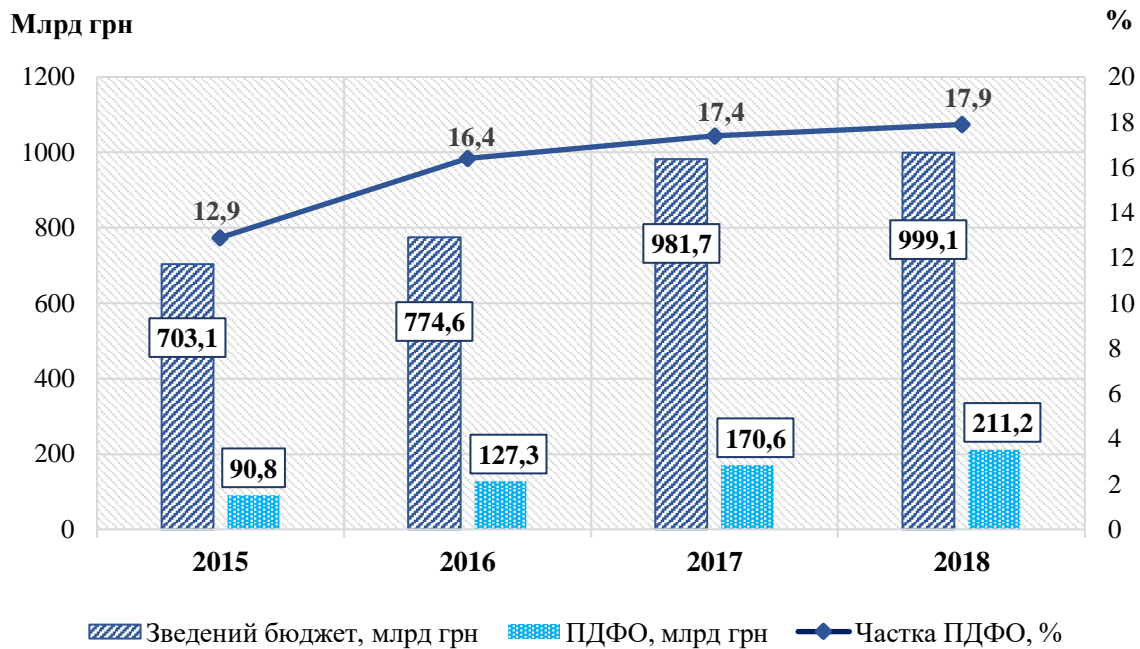

Рисунок 2 – Динаміка зведеного бюджету України, ПДФО та частки ПДФО у зведеному бюджеті

Іноземні системи прямого оподаткування доходів фізичних осіб мають досить апробовану часом практику становлення та розвитку на базі глибокого усвідомлення кожним платником податку свого конституційного обов'язку – сплати податків.

Значні соціальні видатки та постійна увага держави до платника податків поступово сформували свою податкову культуру, яка значно відрізняється від вітчизняних реалій. Також по іншому розуміється і сутність категорії «податок»: в Німеччині – це підтримка, яку громадяни надають державі; у Великобританії – це обов'язок перед державою; у США податок розуміється як «такса»; у Франції – як обов'язкова плата. Для нашої держави, як не прикро, розуміння даної фінансової категорії зводиться лише до примусового платежу [3].

Порядок оподаткування доходів фізичних осіб в Україні регулюється розділом IV ПКУ, відповідними статтями якого виділяються основні елементи ПДФО. Це – платники податку, об'єкт оподаткування, база оподаткування, податковий період, ставки, пільги тощо.

Важливий елемент ПДФО – суб'єкт оподаткування. Податковим кодексом України визначені такі категорії платників ПДФО:

- фізична особа-резидент – отримує доходи як з джерела їх походження в Україні, так і іноземні доходи;
- фізична особа-нерезидент – отримує доходи з джерела їх походження в Україні (крім нерезидентів, які отримують доходи в Україні безпосередньо від провадження дипломатичної чи прирівняної до неї міжнародним договором України діяльності);
- податковий агент – юридична особа, самозайнята особа, представництво нерезидента-юридичної особи, інвестор за угодою про розподіл продукції [1].

Аналогічний підхід щодо визначення податкового статусу фізичних осіб спостерігається в податковому законодавстві Польщі, Італії, Німеччини та інших

європейських країн. У Франції, наприклад, суб'єкти оподаткування розподіляються на резидентних та нерезидентних платників податків в залежності від терміну проживання в країні: особа, яка проживає у Франції більше половини календарного року (183 дні або більше), класифікується як резидентний платник податків, менше 6 місяців у році – має податковий статус нерезидента [4].

Об'єкт оподаткування ПДФО визначається залежно від статусу платника податку.

Відповідно до ПКУ об'єктом оподаткування резидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід;
- доходи з джерела їхнього походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування;
- іноземні доходи – прибутки, отримані з джерел за межами України.

Об'єктом оподаткування нерезидента є:

- загальний місячний (річний) оподатковуваний дохід із джерела його походження в Україні;
- доходи з джерела їхнього походження в Україні, які остаточно оподатковуються під час їх нарахування.

Аналіз податкових систем європейських країн дозволяє стверджувати, що відправною точкою визначення об'єкту оподаткування є також податковий статус фізичної особи.

Так, у Франції, платник, який класифікований як резидентний платник податків, повинен сплачувати податок з будь-якого доходу, отриманого в будь-якій частині світу. Платник, що має податковий статус нерезидента, сплачує податок тільки на відповідний дохід, отриманий у Франції.

Згідно з італійським податковим законодавством, як італійські резиденти, так і фізичні особи-нерезиденти оподатковуються в Італії, але на різній основі. Фізичні особи-резиденти зобов'язані сплачувати італійський особистий (або національний) податок на прибуток від свого доходу, незалежно від джерела, згідно зі «світовим принципом». Фізичні особи, що не є резидентами, оподатковуються ПДФО тільки за доходами, які одержані на території Італії.

Такий же принцип визначення об'єкту оподаткування лежить в основі податкового законодавства інших європейських країн, зокрема Німеччини, Польщі, Іспанії.

Приведений аналіз дає можливість зробити висновок, що суттєві відмінності щодо суб'єктів та об'єкту оподаткування в податкових системах України та більшості зарубіжних країн відсутні.

Базовою ставкою ПДФО, що регламентується ст.167 ПКУ, є ставка у розмірі 18%, яка застосовується майже для всіх видів доходів громадян: зарплати, заохочувальні та компенсаційні виплати, виплати за договорами цивільно-правового характеру тощо. Необхідно також відмітити, що деякі доходи оподатковуються за іншими ставками.

Слід зауважити, що заробітна плата становить більшу частину доходів домогосподарств, а інколи є єдиним джерелом доходу. Застосування в Україні пропорційних ставок податку на доходи фізичних осіб обумовлює соціальну несправедливість, яка проявляється в сплаті податків різними соціальними групами населення в рівних частках від доходів, незалежно від їх сум.

Особливість європейської системи оподаткування полягає в тому, що в її основі лежить прогресивна шкала оподаткування.

Так, у Франції, яка має прогресивну податкову систему, існує нижня межа прибутків, за які не стягується податок, а далі поступово ставка податку збільшується, в залежності від сум отриманого доходу, вище означеного рівня (табл.1).

Таблиця 1

Ставки податку на доходи фізичних осіб у Франції за 2018 податковий рік [4]

Оподатковуваний дохід, євро	Ставка податку, %
До 9 964	0,0
9 965 – 27 519	14,0
27 520 – 73 779	30,0
73 780 – 156 244	41,0
156 245 і більше	45,0

Крім того, на частину доходу, що перевищує 250 000 євро на одну людину і 500 000 євро на подружню пару до ставки 45% додається надбавка у розмірі 3% і 4% на дохід, який перевищує 500 000 євро на одну особу і 1 млн євро для подружньої пари [4].

У Німеччині традиційно існує класова система оподаткування, де в основу розподілу платників на класи покладений їх соціально-громадянський статус. Всього налічується шість податкових класів; найбільші податки платять представники першого класу. Податок на прибуток у Німеччині є прогресивним: ставки податку на прибуток починаються від 14%, потім зростають до 42% (для доходів вище 55 961 євро); нарешті, дуже високий рівень доходів (перевищує 265 327 євро) оподатковується на рівні 45%. При цьому існує мінімальна ставка податку, яка становить 0%. Тобто дохід у розмірі 9 169 євро (або 18 338 євро для подружніх пар, які подають комбінований прибуток), що отримується щороку, не обкладається податком [5].

В Італії залежно від джерел надходжень всі доходи платників поділяють на п'ять груп. Доходи кожної з груп оподатковуються окремо, шкала ставок коливається від 23 до 43%.

В Іспанії податок розраховується за ставкою від 24 до 45%, максимальна ставка застосовується, якщо дохід становить 300 тис. євро.

Максимальні ставки податку на доходи фізичних осіб в деяких країнах Європи наведено на рисунку 3.

В багатьох європейських країнах в системі податкових відносин важливе місце посідає показник «граничний дохід». Це мінімальний розмір отриманого доходу, з якого починається сплачуватися податок (наприклад, для Франції це 9 965 євро, для Німеччини – 9 170 євро). При цьому розмір показника залежить від кількості дітей, сімейного стану платника та способу оподаткування за єдиною чи роздільною системою.

Українська система оподаткування надає платникам ПДФО три види пільг:

- не включення до складу загального місячного (річного) оподаткованого доходу окремих видів доходів;
- отримання податкової знижки;
- отримання податкової соціальної пільги (ПСП).

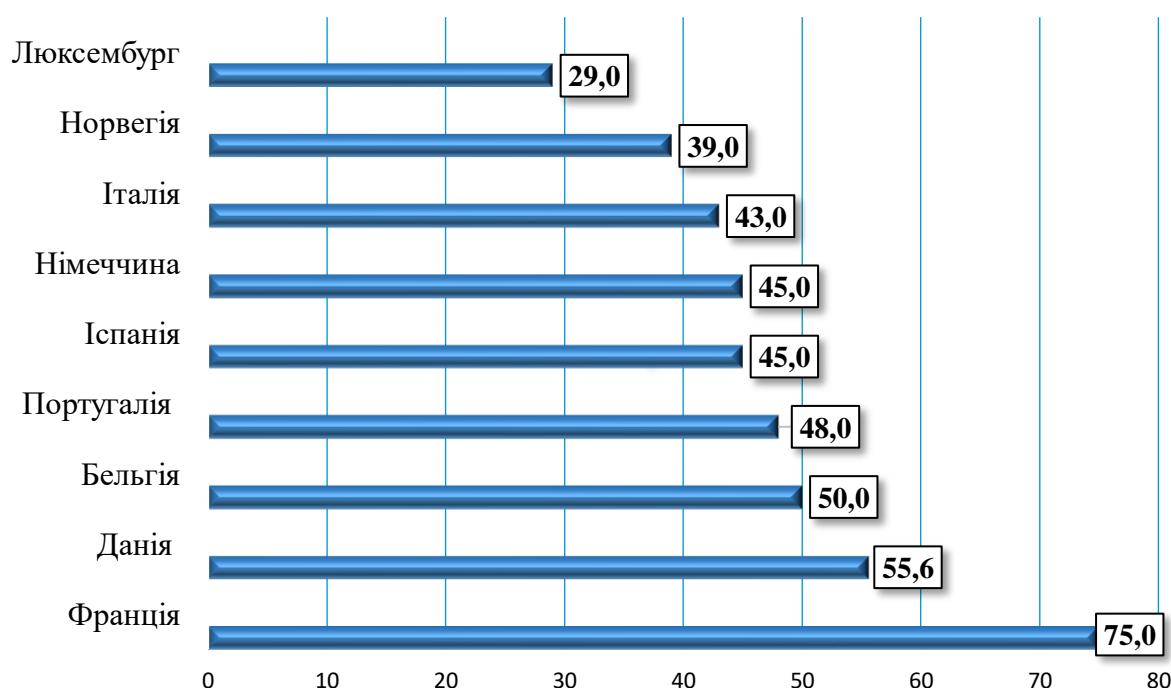

Рисунок 3 – Максимальні ставки податку на доходи фізичних осіб в деяких країнах ЄС в 2017 році, % [4 – 6]

Підхід до визначення ставок ПДФО, який застосовується в країнах ЄС, позитивно характеризує їх податкові системи та може бути розглянутий та врахований в процесі вдосконалення податкового законодавства України. Це забезпечить застосування принципу соціальної справедливості та підвищить податкову культуру громадян.

Відмінною рисою оподаткування ПДФО в Україні та в іноземних державах є рівень податкової юрисдикції. Так, в Україні ставки, порядок, правила оподаткування ПДФО встановлюються виключно на загальнодержавному рівні. В той же час в деяких країнах (Бельгія, Данія, Фінляндія, Швеція та Швейцарія) визначенням ставок, за якими будуть оподатковуватися доходи громадян належить до компетенції органів місцевого самоврядування, також в багатьох країнах, зокрема в Естонії, Греції, Латвії, Норвегії та інших, особистий прибутковий податок належить до місцевих податків.

Звертає на себе увагу і той факт, що іноземні системи оподаткування спрямовані на формування кінцевого доходу домогосподарств таким чином, щоб кожна фізична особа мала в користуванні після оподаткування дохід, достатній для фінансування всіх необхідних витрат на задоволення своїх потреб.

Проведений аналіз та аналіз робіт вчених з цього питання дає можливість виокремити спільні та відмінні риси щодо сплати ПДФО в Україні та в країнах ЄС (табл. 2).

Для реалізації на практиці іноземного досвіду та з метою формування нової сталої та дієвої системи оподаткування доходів громадян в Україні, доцільно:

1. Передбачити можливість залучення до оподаткування всіх доходів (у тому числі тих, які виплачують із державних цільових фондів як компенсацію, відшкодування певних витрат, доходи від інтелектуальної власності) тим самим розширити базу оподаткування ПДФО.

Таблиця 2

Спільні та відмінні риси механізмів сплати ПДФО в Україні та країнах ЄС [6–8]

Спільні риси	Відмінні риси
Податок на доходи фізичних осіб застосовується в усіх країнах світу	Прозорість та відкритість оподаткування ПДФО
Декларування доходів громадян	Прогресивна шкала оподаткування доходів
Передбачено застосування спрощених технологій оподаткування	Існує нульова ставка оподаткування доходів громадян за низького рівня доходів
Існує знижка оподаткованого доходу залежно від кількості дітей у сім'ї	Правила оподаткування ПДФО в ЄС встановлюються органами місцевого самоврядування, а не на загальнодержавному рівні
Державний контроль та адміністрування	Надання соціальних пільг у справлянні податку з доходів фізичних осіб не окремим фізичним особам, а сім'ям
Передбачена система податкових пільг	Більшість країн Євросоюзу стягують податки на всі доходи, отримані в країні або за її межами
Податок на доходи фізичних осіб є одним з основних джерел надходження до бюджету країни	В оподаткуванні заробітної плати, як правило, використовується прогресивна шкала, а в оподаткуванні інших доходів – пропорційні ставки
Однакова сутність та риси податкових систем України та країн ЄС	Майже у всіх європейських країнах існує податок на розкіш
Податкові системи України та країн ЄС розвиваються під впливом економічних, соціальних і політичних процесів у тій чи іншій країні	

2. Враховуючи те, що в Україні найважливішою складовою бази оподаткування ПДФО є заробітна плата, забезпечити зростання доходів фізичних осіб, створення робочих місць, збільшення інвестицій в економіку, що в свою чергу збільшить надходження до бюджету.

3. Вжити заходів щодо зменшення тіньового сектору економіки, виведення доходів українців з тіні.

4. Запровадити прогресивні ставки оподаткування доходів фізичних осіб, що дасть змогу підтримати не лише малозабезпечені верстви населення, але й дасть поштовх розвитку середнього класу в Україні.

5. Встановити неоподатковуваний мінімум доходів фізичних осіб на рівні прожиткового мінімуму для працездатної особи.

6. Вжити заходів щодо підвищення податкової культури та податкової дисципліни платників податків, адже кожен громадянин України має усвідомлювати, що сплата податку поєднує в собі обов'язок перед країною та можливість стимулювання та регулювання державою розподілу коштів між платниками податків та потребами держави.

7. Вдосконалити пільгову політику з ПДФО.

8. Удосконалити податкове законодавство та звітність шляхом їх спрощеного та зрозумілого викладення для платників податку, що дасть змогу підвищити ефективність податкового контролю для подолання зловживань щодо ухилення від сплати податків.

9. Розширити перелік та прискорити запровадження інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, а також електронних сервісів для суб'єктів оподаткування.

Реалізація на практиці цих заходів стане запорукою підвищення довіри до державних інституцій, відновлення принципу справедливості, сприятиме виведенню з тіні доходів, зменшенню податкового тягаря й конфліктності між платниками податків і контролюючими органами та покращенню податкової дисципліни.

Висновки. У будь-якій державі податкова система ілюструє специфіку організації її господарства. Порівнюючи податкову систему України та європейських країн, можна визначити, що вітчизняна система оподаткування доходів фізичних осіб за своїм складом та структурою в значній мірі відповідає системі оподаткування країн ЄС.

Прозорість та відкритість, спрямованість, насамперед, на вирішення соціальних питань та економічну мотивацію домогосподарств є основними правилами податкової системи європейських країн. Іноземні системи прямого оподаткування доходів фізичних осіб мають апробовану часом практику становлення та розвитку на базі глибокого усвідомлення кожним платником податку свого конституційного обов'язку – сплати податків. В умовах створення в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки, удосконалення власної системи оподаткування доходів фізичних осіб із урахуванням світових здобутків у цій сфері є пріоритетним завданням української податкової системи.

Зміни податкової системи країни в частині оподаткування доходів фізичних осіб мають одночасно враховувати економічні інтереси держави і платників податків, а також усунути зацікавленість платників в податкових незаконних ухиленнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Податковий кодекс України: Кодекс України №2755-VI від 02.12.2010 р. Дата оновлення: 01.03.2019. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 04.03.2019).
2. Звіт державної фіскальної служби України за 2018 рік. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/240396.pdf> (дата звернення: 19.03.2019).
3. Мельник І. Б. Зарубіжний досвід щодо оподаткування доходів фізичних осіб. URL: <http://sfs.gov.ua/data/files/240396.pdf> (дата звернення: 05.03.2019).
4. Tax rates in France for 2019. France Accountants – 2018. URL: https://www.franceaccountants.com/tax#ourcharges_3 (дата звернення: 11.03.2019).
5. Germany Rate of tax on personal income. URL: <https://tradingeconomics.com/germany/personal-income-tax-rate> (дата звернення: 11.03.2019).
6. Толочко В. М., Музика Т. Ф. Огляд механізму стягування податків в Україні та деяких країнах світу. URL: <http://modern-pharmacy.com.ua/oglyad-mehanizmu-styaguvannya-podatkov-vukrayini-ta-deyakih-krayinah-svitu> (дата звернення: 05.03.2019).
7. Легкоступ І. І., Кацуба К. В. Податкові системи в умовах глобалізації: проблеми взаємодії та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ*. 2014. №14. С. 259 – 263. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Рekon_2014_3_10 (дата звернення: 07.03.2019).
8. Шевчук І. В. Іноземний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та можливості його адаптації в Україні. URL: <http://ir.znau.edu.ua/handle/123456789/257> (дата звернення: 07.03.2019).

9. Швець Ю. О., Бахметова Я. Ю. Оподаткування доходів фізичних осіб: проблеми та перспективи в Україні та ЄС. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 17. С. 771–775. URL: <http://global-national.in.ua/archive/17-2017/155.pdf> (дата звернення: 12.03.2019).
10. Непочатенко О. О. Оновлений механізм справляння податку на доходи фізичних осіб: проблеми та перспективи. *Економіка. Управління. Інновації*. 2016. Вип. 1 (16). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2016_1_16 (дата звернення: 12.03.2019).